

Epistemologická východiska (primárního) vzdělávání

Epistemologie (gnozeologie, noetika) je filozofická disciplína zkoumající lidské poznání, jeho vznik, proces a předmět. Zabývá se možnostmi, prostředky a cestami poznání i otázkami: co je vědění, jakým způsobem získáváme vědění, jaké jsou hranice a možnosti poznání, atd. (Sokol 2010, s. 265). Existují dvě základní pozice přístupu – racionalismus (základy v matematice a logice, spoléhá na odvozování a intuici) a empirismus (ideálem jsou přírodní vědy, důraz na zkušenost a smyslové poznání). Název je odvozen ze starořeckého *epistémé* – znalost, schopnost (podobně *gnósis* poznání a *logos* slovo, řeč; resp. *noéma* myšlenka). Česky lze tuto disciplínu označit jako *teorii lidského poznání*.

Fenomenologie představuje nový typ racionality (Sokol 2010, s. 271). Fenomenologické stanovisko předpokládá vyřazení předsudků a předpokladů z naší metodologické orientace. Jediným předmětem našeho studia je zkušenost a její struktura. Předmětem poznání by měly být fenomény, které jsou díky fenomenologické redukci zbaveny všech předpokladů. Poznání je pak přechodem od mínění k samotné věci.

Epistemologie má v přípravě učitelů 1. stupně základní školy propedeutický význam pro další disciplíny diagnostického a didaktického charakteru. Její zařazení do 1. ročníku studia je motivováno především těmito argumenty:

1. v průběhu empirických sond do světa individuálního i kooperativního dětského poznávání budou studenti navazovat první profesionální kontakty s dětmi a ověřit si svou profesní motivaci,
2. nastudované teoretické poznatky budou bezprostředně využívat v praktických aktivitách s dětmi,
3. na základě pochopení dětských kognitivních mechanismů se bude jejich pedagogické myšlení a individuální pojetí výuky od počátku formovat ve prospěch konstruktivistických přístupů a autentického učení.

Klíčová slova:

- kognitivní předpoklady, kognitivní procesy
- myšlení, pojmové myšlení, myšlenkové operace, operační myšlení,
- fakta, pojmy, generalizace, kauzalita
- inteligence
- tvořivost
- kognitivní styl - styl učení (žáka) – (učitelův) styl výuky
- kognitivní prekoncepce (miskoncepce) – jejich zdroje a práce s nimi
- zkušenost, zkušenostní učení
- konstruktivismus (psychodidaktika)
- diagnostika zvláštností dětského poznávání a učení - metody
- prostor: geneze pojetí prostoru
- čas: geneze pojetí času
- hodnota: geneze pojetí hodnot
- kauzalita: příčina, následek
- autentické učení
- učební zadání (úlohy), kladení otázek
- kritické myšlení: evokace – uvědomění si významu – reflexe
- myšlenkové mapy

Obsah

1. **Jak děti myslí. Jak poznávají svět** (psychologické základy pojmotvorného procesu – myšlení a řeč v procesu poznávání světa dítětem). J. Piaget, teorie kognitivního vývoje a učení.
2. **Jak dojde k tomu, že se člověk něco naučí** (kognitivní předpoklady, zkušenosti, kognitivní styl a styl učení...).

3. **Psychodidaktika.**
4. **Výzkumné metody zjišťující prekoncepce (naivní teorie dítěte) dětí mladšího školního věku (vývoj pojmů, generalizací, kauzality). Miskoncepce učiva.**
5. **Geneze pojetí prostoru** (výzkum: kresba s komentářem, fenomenografický rozhovor, operační cvičení).
6. **Geneze pojetí času** – čas centrováný (prožitkový) a decentrováný (časová osa), čas historický (jednosměrný tok času, schopnost umístit se do libovolného místa na časové ose).
7. **Geneze pojetí hodnot.**
8. **Geneze pojetí kauzality.**
9. **Geneze pojetí čísla.**
10. **Autentické učení.**
11. **Mentální mapování. Pojmové mapy.**
12. **Didaktická analýza vzdělávacích obsahů a konstrukce učebních úloh.**
13. **Některé výukové strategie jako aplikace psychodidaktického (konstruktivistického) přístupu v české škole: ITV (Integrovaná tematická výuka), RWCT (Čtením a psaním ke kritickému myšlení).**

Literatura

- BERTRAND, Y. *Soudobé teorie vzdělávání*. Praha: Portál, 1998.
- COATES, E. The Language of Appreciation through Talking and Making. *Educational Review*, vol. 45, No 3, 1993, s. 251 – 262.
- FISHER, R. *Učíme děti myslet a učit se*. Praha: Portál, 1997 a další vydání.
- GFEN *Všichni na jedničku! Alternativní didaktické postupy*. Praha: Karolinum, 1991.
- HEJNÝ, M.; KUŘINA, F. *Dítě, škola, matematika. Konstruktivistické přístupy k vyučování*. Praha: Portál, 2001.
- KOLLÁRIKOVÁ, Z., PUPALA, B. *Předškolní a primární pedagogika*. Praha: Portál, 2001.
- KOVALIKOVÁ, S. *Integrovaná tematická výuka*. Model. Kroměříž: Spirála, 1995.
- KOZLÍK, J. a kol. *Směřování k základní škole zítřka*. Praha: Fortuna, 1998.
- PROKOPOVÁ, A.; MACHALOVÁ, M. Psychologický prostor pro tvořivost ve vlastivědě. In: *Tvořivost učitele k tvořivosti žáků*. Sborník z konference PedF MU v Brně. Brno: Paido, 1997.
- MAREŠ, J. *Styly učení žáků a studentů*. Praha: Portál, 1998.
- PAŘÍZEK, V. *Jak naučit žáky myslet*. Praha: Karolinum, 2000.
- PASCH, M. a kol. *Od vzdělávacího programu k vyučovací hodině*. Praha: Portál, 1998.
- PIAGET, J. *Psychologie inteligence*. Praha: SPN, 1970.
- ŠTECH, S. *Škola stále nová*. Praha: Karolinum, 1992.
- TONUCCI, F. *Vyučovat nebo naučit?* Praha: SVI PdF UK, 1991.
- THAGARD, P. *Úvod do kognitivní vědy. Mysl a myšlení*. Praha: Portál, 2001.
- SOKOL, J. *Malá filozofie člověka a Slovník filozofických pojmů*. Praha: Vyšehrad, 2007.
- ŠEBKOVÁ, A., VYSKOČILOVÁ, E. Chápání prostorových vztahů u dětí mladšího školního věku. *Pedagogika*, roč. XLVII, 1997, s. 10-17.
- VYGOTSKIJ, L. S. *Myšlení a řeč*. Praha: SPN, 1970.
- VYSKOČILOVÁ, E. Pokus vyučovat žáky 2. ročníku chápání historického času na základě genealogie. *Komenský*, č. 9, 1974, s. 545-553.
- VYSKOČILOVÁ, E. Vytváření základů historického myšlení žáků 2. ročníku. *Komenský*, č. 4, 1976, s. 341-348.